

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1954**

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK

1954

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM · GÖSTA BERG · BENGT BENGTTSSON

Redaktör: Bengt Bengtsson

Omslagsbilden: Carl Jonas Love Almquist.

*Detalj ur Hilding Linnqvists fresk "Sagan om Sverige"
i Sollidens trapphus.*

Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1954

Djuptrycksplanscher från Nordisk Rotogravyr

HAUPT I PARIS

av Marshall Lagerquist

I en artikel under strecket i Svenska Dagbladet för den 3 juni 1950 med titeln Haupt i London hade författaren till föreliggande uppsats tillfälle att med utgångspunkt från ett på den då pågående utställningen Elias Martin och hans krets i Liljevalchs konsthall förekommande porträtt av en ebenist Foulough i London lämna några förut okända uppgifter om schatullmakaren och ebenisten Georg Haupts vistelse i England. Beträffande denne gustavianske snickares gesällvandring hade man tidigare haft att förlita sig på blott den av honom själv lämnade uppgiften, refererad i Böttigers bok om Haupt, att han i studiesyfte besökt såväl Frankrike som England. Om man bortser från att Haupts möbler ganska tydligt talar för trovärdigheten av mästartens utsago, saknade man således varje verkligt bevis för att han bedrivit yrkesstudier utomlands. Genom efterforskningar i England kunde emellertid omsider fastställas att Haupt varit verksam som cabinet-maker i London — tidvis i självständig ställning och med protektion av den engelske konungens förste arkitekt, den svenskfödde Sir William Chambers — från nyåret 1768 och till dess han som utnämnd svensk kunglig hovsnickare återvände till hemlandet i slutet av år 1769 eller möjligen alldeles i början av det följande. Vad åter hans påstådda uppehåll i Frankrike angår, så har hittills inga som helst spår därav kunnat påträffas. Man har väl kunnat följa honom och hans yrkesbroder Christian Fürloh — den ovannämnde Foulough — till Amsterdam, i vilken stad de båda befann sig 1763. Men mellan detta år och 1768 existerar en högst beklaglig lakun, som för en analys av Haupts stiluppfattning och ett klarläggande av hans inspirationskällor skulle vara av största vikt att få helt eller

delvis utfylld. Härvidlag torde man nog få se tiden an i avvaktan på att närmast en tillfällighet skall avslöja något om dessa dunkla år i Haupts levnad.

En dylik tillfällighet inträffade också, fortare än man kunnat ana, förra året. Vid ett besök, som då gjordes i Sverige av en tjänsteman vid Administration Générale du Mobilier National i Paris, fick författaren kännedom om en därstädes nyligen gjord upptäckt av en 1767 daterad *fransk* möbel med Georg Haupts signatur. Ur fransk synpunkt innebar denna upptäckt givetvis ingen större sensation utan föranledde väl på sin höjd en randanmärkning, men för svensk möbelhistorisk forskning öppnar den onekligen ett överraskande perspektiv.

Omständigheterna kring upptäckten var i korthet följande. Ett antikt skrivbord i Institut Géographique National behövde iständsättas för att fortsättningsvis kunna tjäna praktiskt ändamål. Bland annat måste klädseln på skivan förnyas. Restaureringsarbetet, som verkställdes efter anvisningar av Inspection du Mobilier National, fordrade att skivan lossades från sargen, varvid på ovansidan av en tvärså i sargen och normalt dold av skivan framkom en med rödkrita gjord anteckning av denna lydelse: "George Haupt Suedois a fait Cet bureau a Chanteloup 1767" (bild 1). Bordet är försett med ett gammalt ägarmärke, ett inbränt krönt C i spegelmonogram.

Skrivbordet är påfallande enkelt (bild 2). Det är utfört helt i mahogny utan inläggningar av något slag och saknar, om man undantager lådornas anspråkslösa nyckelskyltar och handtag av ordinär Louis XVI-typ, metallapplikationer. Formerna är genomgående klassicistiskt strama; benen är fyrkantiga och nedåt avsmalnande samt upptill invid sargen försedda med två kannelyrer och tre försänkta "droppar" på vardera yttersidorna. Ytorna livas av förhöjda fyllningar runt sargen och försänkta på benen. — Om till äventyrs detta skrivbord anonymt skulle ha framträtt i Sverige, torde nutida sakkunskap förmodligen utan större tvekan ha klassificerat detsamma som sengustavianskt, dvs. ansett det ha tillkommit på 1780- eller 1790-talet.

Förekomsten av ägarmärket på skrivbordet i förening med det i signaturen ingående namnet Chanteloup avslöjar en intressant

George Haupt Tuedois
a fait ces bureau a Chanteloup
 1767

Bild 1. Georg Haupts med rödkrita skrivna signatur på ett skrivbord i Institut Géographique National i Paris.

proveniens. Vid Amboise, två mil öster om Tours i departementet Indre-et-Loire, låg på 1700-talet det praktfulla slottet Chanteloup, uppfört i början av århundradet av Robert de Cotte för en prinsessa des Ursins. Så när som på en liten paviljong återstår numera ingenting därav. År 1761 förvärvades Chanteloup av den ryktbare statsmannen under Ludvig XV:s tid, Etienne-François de Stainville, duc de Choiseul, ett bekant namn också i svensk utrikespolitik under den senare frihetstiden. Denne, eller kanske rättare sagt, dennes lika lysande som fint bildade maka, en dotter till bankiren och konstkännaren Crozat, lät under loppet av 1760-talet utvidga och modernisera slottsanläggningen under medverkan av arkitekten Le Camus. Man vet av Mme de Choiseuls korrespondens, att hon i hög grad tog personlig del i slottets förskönnande och att hennes lust stod till att följa hantverkarna i deras dagliga arbete. Från 1764 tillbragte hon regelbundet en stor del av våren och sommaren på Chanteloup i lantlig avskildhet tillsammans med några av sina litterära vänner. Vad det i detta sammanhang aktuella årtalet 1767 beträffar, så anlände hon till Chanteloup i maj, mer än en månad försenad till följd av en familjeangelägenhet i Paris. — Ett krönt C i spegelmonogram är känt som hertig de Choiseuls ägarmärke på möbler och då signaturen som sagt bidrager med ortsbestämning, kan man således utgå från att skrivbordet gjorts för och haft sin plats på Chanteloup.

Georg Haupts vistelse i Frankrike blir härmed äntligen belagd. Tidigast kan han ha inträffat i Paris 1763 och han lämnade bevisligen Frankrike på nyåret 1768. Man frågar sig då, om han på den korta tiden av fyra år och vid tjugofem års ålder haft möjlighet uppträda som frimästare i Paris, där skråtvånget till skillnad

Bild 2. Louis seize-skrivbord av mahogny i Institut Géographique National i Paris. Signerat 1767 av den svenske snickargesällen Georg Haupt. Utfört för slottet Chanteloup, som tillhörde den ryktbare statsmannen hertig de Choiseul.

från förhållandena i London vid samma tid var minst lika rigoröst som i Stockholm, eller om han genom förbindelser hade kunnat vinna anställning av tillfällig natur på Chanteloup. Båda möjligheterna syns mig uteslutna dels av ovannämnda skäl, dels av följande omständighet. Den anteckning med karaktär av signatur, som Haupt gjorde på skrivbordet i samband med dess färdigställande, är satt på ett ställe, där den icke kunde tänkas bliva iakttagen inom överskådlig tid. Den avslöjades ju först sedan skivan lossats från sargen. Signaturen får därför anses ditsatt av ökynde men säkerligen av berättigad stolthet över ett fullgott arbete. Man känner till, åtminstone från Sverige, ett flertal dylika dolda gesällanteckningar på möbler från 1700-talet med i vanlig ordning förekommande mästarsignaturer. Hade Haupt ägt frihet att arbeta som självständig ebenist, då närmast som artisan libre, så hade han också utan risk av påföljd kunnat anbringa sin skrivna signatur på ett mindre oåtkomligt ställe, exempelvis i eller under

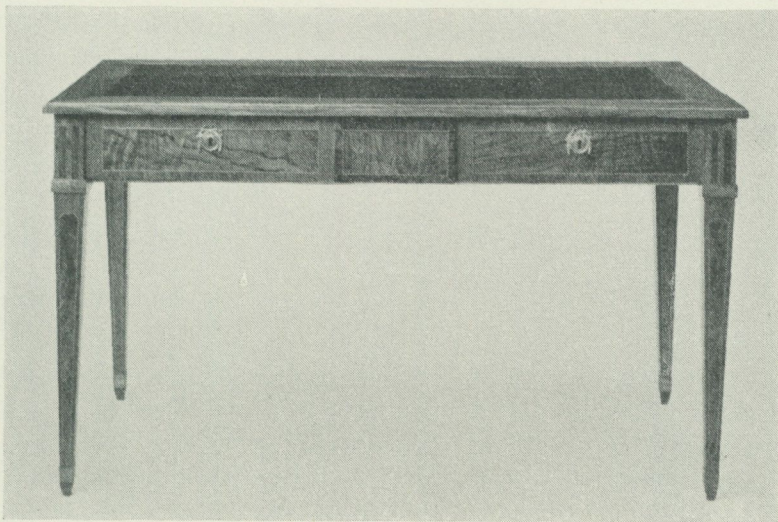

Bild 3. Gustavianskt skrivbord av valnöt på Löfstad i Östergötland. Signerat av kungl. hovschatullmakaren Georg Haupt. Utfört troligen för Axel von Fersen d. y:s syster, Sophie Piper eller möjligen hennes fader, Axel von Fersen d. ä.

botten av en låda i skrivbordet. Man får otvivelaktigt i detta fall tänka sig, att Haupt varit gesäll och av sin mästare skickats till Chanteloup för att där i enlighet med givna direktiv utföra de mindre krävande beställningarna. Ty att framställningen av detta skrivbord, trots dess även för franska förhållanden uppseendeväckande modernitet, snickarmässigt sett var en tämligen enkel uppgift för en i marqueterie à fleurs tränad ebenist i Paris torde vara ett faktum.

1760-talet är en stilbrytningens tid i den franska metropolen. Klassicismen under benämningen "le goût grec" började tränga ut "le style rocaille" från dominansen inom konsthantverket. På möblernas område betecknar utgivandet under 1760-talets senare hälft av Jean-François de Neufforges arbete "Recueil élémentaire d'architecture" en vändpunkt. Haupts skrivbord för Chanteloup ansluter i stilen, ehuru förenklat med avseende på de dekorativa detaljerna, närmast till en av typritningarna i de Neufforges verk.

Så länge Georg Haupts resa till Frankrike ej kunde bestyrkas, även om allt talade för att han företagit en sådan, var sökandet efter hans franske läromästare mer eller mindre akademiskt. John Böttiger behandlade problemet i boken om Haupt och utpekade på stilistiska grunder med alla tänkbara reservationer ebenisten Leleu och författaren själv har i ett annat sammanhang med samma skäl ansett den berömde Riesener som tänkbar. I och med upptäckten av detta skrivbord kan man röra sig på fastare mark och en tredje mästare kan nu föras in i diskussionen, nämligen Simon Ceben.

Denne var yngre broder till den vida mer omtalade Jean-François och dennes efterträdare både som hovebenist och som förste ebenist vid Les Gobelins. Han gynnades särskilt av Mme de Pompadour, med vilken för övrigt hertig de Choiseul politiskt och även i andra avseenden var nära lierad. Sedan Simon Ceben avlidit 1786, önskade den utfattiga änkan fortsätta att driva verkstaden med en son som verkgesäll och för vinnande av detta ändamål sökte och fann hon en beskyddare i en hertig du Châtelet. I ett brev till direktören för den kungliga byggnadsverksamheten lade denne välvilligt fram änkans sak och i brevet förekommer följande passus, som kan vara av betydelse för diskussionen om Haupt och hans läroår i Paris: "...Cet artiste [Simon Ceben] a travaillé bien longtemps pour tous les gens considérables, et en particulier pour M. le duc de Choiseul" [spärrat av författaren]. Naturligtvis går det icke att draga alltför vittgående slutsatser härav, men å andra sidan utgör förvisso denna notis om Ceben och hans förhållande till hertig de Choiseul en fingervisning. Att svensken Haupt kan ha fått anställning i denna på sin tid mycket berömda verkstad utgör långt ifrån någon orimlighet med tanke på närliggande exempel. — Simon Ceben signerade tyvärr ytterligt sällan sina arbeten. De få kända med hans namn utsatt, av vilka ett bord finnes i Victoria and Albert Museum i London, är till karaktären så disparata i förhållande till skrivbordet från Chanteloup att något stilistiskt samband ej går att konstatera.

Från svensk horisont är skrivbordet en originell företeelse i betraktande av dess datering till 1767, vid vilken tidpunkt möbel-

hantverket i Stockholm alltjämt befann sig på rokokons ståndpunkt. Den sengustavianska stilen med dess förkärlek för slät mahogny låg då ännu gott och väl femton år framåt i tiden. Ur fransk synpunkt däremot är, som förut framhållits, förekomsten av möbler i klassicistisk dräkt vid denna tid knappast förvånansvärd. I en uppsats, kallad Hauptepoken, i Fataburen 1953 har författaren berört Georg Haupts ställning till mahogny som möbelträ och till den vid 1780-talets början framträdande sengustavianska möbelstilen, varvid framhölls, att mästaren icke synes ha ställt sig principiellt avvisande till dessa nya ideal även om han ej i någon högre grad hyllade dem. Hans studieår i England garanterade under alla förhållanden, att han ej varit obekant med möbler i slät mahogny redan i början av sin självständiga yrkesutövning i hemlandet. I sak ändrar ej upptäckten av skrivbordet från Chanteloup dessa uttalanden, men den bidrager med en alldeles ny erfarenhet, nämligen att Haupt *före* sin ankomst till England skaffat sig kunskap om och även tillämpat en möbelstil, som värdesatte de strukturala egenskaperna hos mahogny och en stram klassicistisk formgivning.

Georg Haupts möbler från verksamheten som mästare i Stockholm har ju mestadels som karakteristiska kännetecken dels ett föga varierat intarsiamönster, dels ett överflöd av dekorativa mäsingsbeslag. Några enstaka gånger har han emellertid av en eller annan anledning avstått från dessa framträdande effekter för att med anspråkslösare medel söka uppnå en verkan, som likaledes kunde motsvara högt ställda anspråk på lyx. Till dylika sällsynta möbler av hans hand hör ett skrivbord, ett bokskåp och en byrå, samtliga av valnötsträ och av allt att döma utgörande ett möblemang, på Löfstad i Östergötland. Där har de funnits åtminstone sedan år 1812 och de har beställts hos Haupt av en medlem av familjen Fersen. Skrivbordet på Löfstad (bild 3) visar starka stilistiska beröringspunkter med skrivbordet från Chanteloup. Skillnaden dem emellan ligger egentligen blott i att fyllningarna på sargen och benen samt kannelyrerna i hörnen i det förra fallet är markerade genom teckning i trä medan motsvarande i det senare fallet är reliefmässigt verkliga.

För en kommande utförlig monografi över hovschatullmakaren och ebenisten Georg Haupt är kännedomen om detta ungdomsverk av mästaren från hans studietid i Paris synnerligen värdefull.

Källor: M. Lagerquist, George Haupt, Ebéniste du Roi. Utställningskatalog 1952. — F. de Salverte, Le Meuble français d'après les Ornemanistes de 1660 à 1789. Paris 1930. — Dens., Les Ebénistes du XVIIIe Siècle. Paris 1934. — L. Hauteceur, Histoire de l'Architecture classique en France, IV. Paris 1952. — G. Maugras, Le duc et la duchesse de Choiseul. Paris 1902.